

81 Yıl Önce Tahran'da Bir Cevlân

Ocak 2019

İbrahim Hoyi

Association of Researchers
On the Middle East and Africa

جمعیة دراسات الشرق الأوسط و أفریقیا

www.ordaf.org

Sunuş

Ocak 2018’de, yine ORDAF’ta, gazeteci İbrahim Hoyi’nin fevkalade güzel bir üslupla kaleme aldığı İran yolculuğunu “81 Yıl Önce İstanbul’dan Tahran’a Seyahat” başlığı ile yayınlamıştık. Bu neşriyatımız esnasında, Hoyi’nin Tahran’daki gezintilerine dair yazılarının bulunduğunu haber vermiş, en kısa zamanda bu seyahat notlarının ayrı bir çalışmaya konu olacağına dikkat çekmiştik. Şimdi “81 Yıl Önce Tahran’da Bir Cevalân” adıyla hazırladığımız bu çalışma; İbrahim Hoyi’nin Tahran’da bulunduğu esnada, Son Posta gazetesine mektuplar göndererek yayınladığı yazılarından oluşmaktadır. Gazetenin dağınık bir şekilde yayınladığı ve ilk defa burada okuyucuyla buluşan bu metinler, müellifin şahit olduğu, yaşadığı ve bugün artık tamamıyla tarihin bir parçasına dönüşmüş olan İran’dan parça parça resimler sunmaktadır.

Buradaki notlar, 1930’ların başlarından itibaren Pehlevî ile Atatürk’ün birbirlerine yaklaşmasının, toplum nezdinde ne gibi karşılıklar bulunduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Söz gelimi Hoyi’nin, İranlı gazeteci Akay Mesudî ile gerçekleştirdiği mülakat, her iki toplumun kendi ülkelerinde “modernleşme” çabalarını nasıl yorumladıkları hakkında son derece güzel bir fikir vermektedir.

Bu yazılarda, gazeteci İbrahim Bey’in birbirinden bağımsız başlıklarla Tahran’ı anlattığı müşahede edilecektir. Esasen birbirinden ayrı gibi görünen bu yazıların, aslında İran’daki değişimi Türkiye ile paylaşmak noktasında birleştiğini okuyucu müşahede edecektir.

Bu yayında, mürettepten kaynaklı küçük kelime ve yazım hatalarını düzeltmek dışında müellifin bu güzel Türkçesine hiçbir müdahalede bulunulmamıştır.

Bir hayli ilginç ve faydalı olan bu metnin ortaya çıkmasında katkılarından dolayı, hocam Prof. Dr. Zekeriya Kurşun ve Dr. Mustafa Göleç’e teşekkür ediyorum.

Sözü çok uzatmadan okuyucuyu, İbrahim Hoyi ile birlikte Tahran sokaklarına davet ediyor ve 80 yıl önceki Tahran’ı Hoyi rehberliğinde gezmeyi tavsiye ediyoruz.

Ali Okumuş

Tahran'da Bir Gezinti

Eski ve yeni Tahran evinin içi – Hükümetin Kübizm ile mücadelesi – Opera inşaatı – Atlı taksiler – Tahran Beyoğlu'su – Dükkân levhaları – Ecnebi kelimelerden nasıl kurtarıldı? – Tahran'da tütüncü bolluğu – İstanbul'dan Tahran'a giden esnaf.

Tahran İran'ın kalbidir ve bu kalpte memleketin en büyüğü, sevgilisi, Şehinşah Rıza Pehlevi oturur. Ülkeyi ileriye götüren, medenileştiren, her işaret buradan gelir.17 Deymah, çarşaf inkılâbı ilk olarak Tahran'da yeşerdi, filizlendi, büyüdü ve bütün şehirlere dal budak sardı. Şapkayı ilk önce Tahran'daki zabitler sonra da nazırlar heyeti giydi. Mollaların, ahundların kökü evvelâ burada kurutuldu. Sakim ve o nispette zararlı olan muharrem ayinleri ilk defa burada men edildi. Bir kelime ile yirminci asrın bütün icaplarına uyması lazım gelen İran'a bayraktarlığı hep Tahran yapmaktadır.

Tahran'a ilk gelen bir yolcu, bu kozmopolit şehrin manzarası ile büyülenir, efsunlanır. Göz alabildiğine uzanan geniş, muntazam, asfalt veya parke "hıyaban" caddeler, geniş ve yüksek duvarlar, yer yer kubbelenen cami, mescit silüetleri ve bütün bunların üstünde her zaman mavi gök, ziyaretçiye şark masallarını hatırlatır ve ihtiyarsız uzun sakallı, cübbeli dervişlerini; ayağında halhallar, sülün endamlı kadınları aratır.

Tahran inişi, çıkışı olmayan ve âdeta karışksız, dümdüz kâğıda benzeyen bir şehirdir. Kuşbakışı seyrettiğiniz Tahran düz damları, beyaz binaları, birbirine kaynamış mütevazı caddeleri ve dışarılara doğru kayan yer yer yeşillikleri ile şirindir. Onda ne Bağdat'ın fazla cami, huşu kokan havasını, ne de Paris'in tefessüh etmiş "işinuş" âlemlerinin sızıntılarını bulamazsınız. Tahran fazla kozmopolitliğine, isyankâr harici şekillerine rağmen bütün karakterlerini muhafaza eden ve bunu yer yer belirten tam bir İranlı şehridir.

*

Tahran'da günden güne artan bir yapı faaliyeti var. Hangi köşesine dönerseniz, şehir hariçlerine doğru uzansanız, kum yüklü eşeklerin kendilerine has yürüyüşle çatısı henüz çatlamış binalara doğru ilerlediklerini görürsünüz. Bundan ötürü de şehir çok tozlidir. Bununla beraber, Tahran'a Musul gibi pis şehir damgasını vuramayız ve elbette ki onda Berlin'in, Stockholm'ün ideal temizliğini de bulamayız.

Tahran artık caddeye çıkıyor. Bu sözle artık binaların yüksek duvarlar arkasında saklanmadığını, duvarların alçak yapıldığını ve evlerin daha ziyade apartman şeklini aldığını söylemek istiyorum. Filhakika eski İran mimarisinde, yüksek duvarlar arkasına gizlenmiş binalar inşa edilirdi.

Cümle kapısından girilince, muntazam tarhlı ve ortasında geniş havuzlu bir bahçeden geçer ve Enderun-Birun (selamlık-haremlik) kısımlarına ayrılan, benim gibi kısa boyluları oldukça üzen, yüksek basamaklı merdivenlerden çıkar, geniş methalli avluya veya dehlize girer ve cinsiyetine göre ya Enderun veyahut Birun'a varırdınız. Bu sade, taş binaların içinde hakikaten ne hazineler saklı idi. En mutena, en güzel, eski, kadifeleşmiş Buhara, Keşan, İsfahan halılarını odalara serilmiş görür, bin bir türlü nakışlarla işlenmiş tavanlarından sarkan billûr avizelerin üzerinde parlayan resimler, duvarlarında asılı minyatürler gözlerinizi okşar, şöminenin veyahut piyano tarının üzerine şöyle kayıtsızca

atılmış gibi duran Lâhur şalları, Rest işlemleri size haz verir, gene en nadide seccadelerle örtülü sedirler, divanlar, hemen oraya uzanıverdirecek kadar sizleri çekerdi.

Şimdiki evleri ise Frenk'in kötü zevkli mobilyaları istilâ etmiş. Hâlis İsfahan işi işlemeli gümüş tepsiler içinde getirilen gene gümüş işlemeli zarflarla içtiğiniz nefis çayınızın tabağını sözde kübik, yamrı yumru bir masanın üzerine koyuyor, içiniz şöyle pufla bir sedire uzanmak istediği halde gene sözüm ona kübik adı verilen ne tarafınıza oturacağınızı şaşırtdığınız ve âdeta Hitler'in gamalı haçının bir bacağına benzeyen koltuğa vücudunuzun küçücük bir kısmını ilâştirebiliyorsunuz.

Koltuğun ustası, o ince zevki, tabii alışkanlığı ve kabiliyeti ile alelâde, iptidaî bir âletle o kadar güzel şeyler vücuda getirir ki bunun nasıl olup da meydana geldiğine şaşarsınız. Lâkin parası bol, zevki kıt patronlar, sırf Alafrangalık olsun diye Frank'in o kaba mimarî tarzına kapılarak İran ustasının o ince san'atını, Franko, Greko, Rönesans methaller yaptırmakla köreltmeye çalışmışlardır. Bu tehlikeyi vaktinde sezen hükümet, Tahran'ın yazlığı sayılan Şimran civarında en iyi ve tabii İran stilinde ev yaptıranlara mükâfat vaat etti. Ve hükümetin yaptırdığı o muazzam harbiye nezareti, maarif müzesi, polis müdüriyeti, subaylar kulübü binaları da tamamıyla İran stilindedir ve hepsi de bir mıntıkaya toplanmıştır. Resmini gördüğünüz ve devletin resmî bankası sayılabilecek olan, "Bank Millî İran" ile inşası devam eden opera binası da hâlis muhlis yerlidir.

*

Otelimizin kapısından çıkarken önünüzde tazini dolu bir dua ile eğilen sırma üniformalı kapıcının çağırıldığı doroskeye binelim. Doroske de ne midir? Taksi makinesi olmayan, atlı taksi faytonları, burada ve bütün İran şehirlerinde, şehir haricine çıkmadığınız takdirde bu faytonlardan birine bindiniz mi, gideceğiniz yeri söylersiniz ve arabacı da 2 Riyal (16 kuruş) mukabilinde sizi oraya götürür. Binaenaleyh pazarlık yoktur. Bu faytonlara doroske diyorlar.

Bakınız bu geçtiğimiz caddenin ismi Lâlezar'dır. On sene evvel burası bir çamur mezebelesi idi. Şimdi ise muntazam asfalt döşelidir ve şehrin en meşhur hıyabanıdır. İstanbul'un Beyoğlu'sudur. Bu caddenin bir ucu tâ pazar kapalı çarşıya kadar dayanır. Öbür ucu da muhtelif hıyabanların merkez noktasıdır. İki taraftaki dükkânlarla dikkat ediyor musunuz? Ekserisi Müslüman ismi değil mi? Aldanmayınız okuyucularım. Bu hıyabandaki ekser mağazaların sahibi, dünyanın her bir tarafında dört ayak üstü düşen Beni İsrail ahfadındandır ve isimlerini de iktisat siyaseti mucibince Farslaştırmış, İslâmlaştırmışlardır. Dikkat edilecek bir nokta daha... Dükkân levhalarının afişlerinde hiç Fransızca veya diğer bir dil ile yazı yok. Nasıl mı olur, diyeceksiniz. Belediyenin bir kararı, bütün o Frenkçe süslü levhaları bir günde sade Farsça yapıvermiş. Cidden takdir edilecek bir karar. Meselâ Almanya'da, Almancadan başka afişler görülür mü ve lüzumu da var mı sanki?

Lâlezar caddesi sabahın saat dokuzundan öğleye kadar süsüne düşkün (hele çarşaf kalktıktan sonra bu düşkünlüğü bir kat daha artan) İran kadınının uğradığıdır. En pahalı kumaşlar, ayakkabılar, şapkalar burada satılır ve bu caddede her dilden konuşulur. Gandi'nin akrabaları, yorgan sakallı, tipik sarıklı Hintliler burada ahbablarını bulurlar.

Akşama doğru da Lalezar işlerinden çıkan delikanlıların, genç, ihtiyar hovardaların, keyif

sürmek isteyen ehliidillerin piyasa yeridir. Yaya kaldırımlarından gezenlerin seli akar.

Şu solda gördüğünüz cicili, biçili bina şehrin meşhur İran sinemasıdır. Sahibi de gene uzun müddet İstanbul'da Moda'da sinemacılık etmiş olan Siroçkin Yoldaş'tır. Bakınız şimdi bir üç yol ağzında ve Lâlezar'ın başındayız. Ne karşımızdaki hıyabana gideceğiz ne de sağ tarafa kıvrılacağız. Doroşkeci'nin kırbacıyla seyrüsefer memuruna verdiği işaretten anladığımız gibi sola döneceğiz. Burası İstanbul hıyabanıdır ve bütün ecnebil-erin, boğazına düşkün yerlilerin yiyeceklerini temin eden yer burasıdır. Sola bakınız, şu adamın elinde uzun ve kahverengimsi şeyler, sengek denilen pide ekmeğidir. Fırında, gözü önünde pişirtmiş ve evine götürmektedir. Tavuk altından henüz çıkma yumurta mı, canlı piliç, taze havyar mı istiyorsunuz? İşte şu Kâlâ-erzak kooperatifinin mağazalarına girmelisiniz. Meyve mi alacaksınız? İster seyyar esnaftan, isterseniz mağazalardan alınız. Yalnız, pazarlığınızı ihmal etmeyiniz. Esnaf bütün takyitlere rağmen ihtikâra saptaktan kendini alamıyor. Ne denir ki, eloğlu bu, ağız onun değil mi, istediği gibi söyler. Burada portakalı tane ile veriyorlar da mandalina, lahana, kavun, karpuzu kiloya vuruyorlar... İstanbul fiyatlarıyla da mukayese ederseniz, herhalde ucuzluğun biraz da İstanbul lehine olacağını itiraf etmeliyim. Burada bol bol taze havyar yiyebilirsiniz. Kilosu da 4 tümen (320 kuruş). Yalnız o da birçok şeyler gibi inhisara tâbi olduğundan, günde 400 gramdan fazla alamazsınız.

Şu gördüğünüz duvarlar, eski Türkiye sefaretinin duvarlarıdır ve yeni sefaret binasının temelleri de burada atılmaktadır. Esasen bu caddeye Hıyaban-ı İstanbul denmesi de buradan ileri geliyor.

Tahran içindeki gezintimize buradan sonraki mektubumda devam edeceğim.

Tahran'ın Meşhur çilâvı

Lokanta, Tahran'ın en temiz, en tipik ve en meşhur çilâvını yapan ve başka bir yemek bulundurmayan bir müessesedir. Dünyanın her tarafından İran'a ve bilhassa Tahran'a gelen seyyah, mütehasıs, herkes, bir kere buraya uğrar ve çilâv kebabını tadar.

Ekserisi gene Yahudi olan halı ve antikacı mağazaları da gene bu hıyaban-ı İstanbul'dadır. Burayı bitirir bitirmez hıyaban-ı Nadiri'ye ulaşır ve oradan da muvazi geçen Şehinşah'ın kasrının bulunduğu hıyaban-ı Pehlevî'ye varırız. Lâkin biz oraya gitmeyelim ve şu dört yol ağzından sola sapalım. Burası Firdevsî, eski ismiyle Alâeddüvel hıyabanıdır. Belçika, Alman sefreti buradadır. Türk sefaretinin bir kapısı buraya açılır. Devlet hazine müdüriyeti, Bank Millî İran ve yapılmakta olan opera binası, Firdevs oteli bulunmaktadır. Yeni polis müdüriyetine buradan gidilir ve göz alabildiğine uzanıp giden geniş caddenin iki tarafında gördüğümüz aşağısı dükkân, üstü evler, yeni ihtiyacın doğurduğu birçoğu zevksiz mimarî numuneleridir.

Yolun ortasında duran otomobillere, boş arabalara bakıyorsunuz değil mi? Burada nakil vasıtalarının bekleme yerleri işte böyle caddelerin ortasıdır. İşte Tophane meydanı... Burası, artık şehrin yeni aldığı şekil ile merkezietini kaybetmiş olan ve çevresi, belediye binası, eski polis müdüriyeti, telgrafhane, biraz ileride muazzam postahane ve süngüsü çoktan düşmüş İngiliz sermayeli ve Bank Şahi ile kuşatılmış meşhur meydandır. Şehrin en kalabalık noktasıdır. Arabalar, otomobiller, bisikletler, yayalar buradan döner, kayar,

akar, giderler. Ortada güzel ve yüksek fıskiye bir bahçe vardır. Bayram ve şenlik günlerinde bu binalardan yapılan tenvirat, burayı nura boğar, yer yer yapılan ateş oyunları halka neşe dağıtır.

İran'dan ziyade Fransız stiline yakınlaşan meşhur Gülistan sarayına buradan gidilir. Şu gördüğünüz birbiri arkasına sıralanmış otobüsler, belediyenin nezareti altında şehrin muhtelif semtlerine işleyen kaptı kaçıtlardır. On şahı (4 kuruş) mukabilinde sizi şehrin bir ucundan, öbür ucuna atar. En hoş giden bir iyiliği de rasgeldiğiniz yerde durur ve eğer yer varsa sizi kabul eder. Bank Şahiye karşı yan yana dizilmiş ve hususi gibi görünen otomobilleri mi merak ettiniz? Bunlar da belediyenin narhına tabidirler ve halkı -beş kişi olmak şartıyla- adam başı iki riyale (16 kuruşa) şehrin beş altı kilometre haricine, sayfiyelik yerlerine taşır. Dolayısıyla insan, icabında tek başına taksi tutmak külfetinden, mecburiyetinden kurtulur.

*

Epeyce gezdik ve yorulduk aziz okuyucular. Madem ki Tahran'da bulunuyoruz, ruhsat verirsiniz sizinle birlikte hâlis bir İran çilâvı yiyelim... Bakalım İstanbul'dakilerine benziyor mu, o halde:

- Loganteye dürüşkeci... (Lokantaya arabacı...)

Lokanta, Tahran'ın en temiz, en tipik ve en meşhur çilavını yapan ve başka yemek buldurmeyen bir müessesesidir. Dünyanın her tarafından İran'a ve bilhassa Tahran'a gelen seyyah, alim, mütehassıs, herkes, herkes bir kere buraya uğrar ve çilâv kebabını tadar. Burada İran'ın o nefis kokulu Sedri pirinci (gezgin Hakkı Süha üstadımızla Refik Ahmet Sevengil'in kulakları çınlasın) ile yapılan pilâvda başka bir nefaset, tad vardır.

*

Lokantaya girmek için lütfen şu merdivenlerden çıkınız, alnınıza gelen kapıdan içeriye giriniz ve şu oymalı mozaik camlara, kitabelerle süslü pencerelere ve etrafında bütün evlâtları, nazırları, sefirleri olduğu halde tahtında oturan Nasıreddin Şah'ı, veziri âzamı Mirza Ağahan'ı, Nizamülmülk'e bir şeyler söylerken gösteren yağlıboya resimlere bakınız! Hele şu resme dikkat nazarınızı çekerim: Zamanında hariciye nazırının yanında, başında Sultan Aziz fesli, göğsünde nişanlar, bacakları eğri, setre pantolonlu birisi duruyor. Altındaki yazıyı okuyorum: "Şarje Vafiri hükûmeti Osmanî cenab Haydar Efendi." Cenab-ı Haydar Efendi'nin yanında da çekik gözlü, ırkıdan ziyade Japon'u andıran Rus sefiri dikilmiş.

Ruhunda daha hâlâ eski cevherini, kabiliyetini sakladığını gösteren İran san'atkârlarının yarattığı bu süslü, revnaklı dekor içinde çilâv kebab yemek her halde zevklidir. İşte garson bir tepsi içinde lazım olan şeyleri: Sumak, turşu, tatlı soğan, ayran ve beyazı akıtılmış yumurtayı getiriyor.

Diri, lâkin yumuşak, beyaz pilavınızı kaşık ve çatalla karıştırınız, bu suretle içindeki tereyağını eritirsiniz. Sinirsiz kebabı da parça parça kesip içine atınız. İki tane de yumurta sarısını buna katınız... Biraz da sumak ekleyiniz... İşte Tahran'da ve bütün İran'da hakikî İran çilav kebabını ancak bu merasimden sonra yiyebilirsiniz veya yemelisiniz... Hakkıyla

zevkine varabilmek için de ayrıntı ihmal etmeyiniz.

Sizleri tıka basa doyuran bu “tek kebab” yemek ancak 6 riyaldir (48 kuruş).

Tahran'da Gece Hayatı

Hangi barlara kimler giderler? – Sahipleri Trabzonlu olan eğlence yerleri – Maskeli, maskesiz balolar – Orta tabaka ile amelenin eğlentileri

Tahran'da bazı Asya şehirlerinin aksine gece hayatı vardır. İstanbul'daki Petrograd, Maviköşe'yi hatırlatan ve müşterilerine içki ile birlikte çay, kahve ve pasta sunan gazinom-su kahvelerde her milletten insana rastlayabilirsiniz. Payitahttan kilometrelerce uzakta, demiryolu inşaatında çalışan İtalyan ameleler, mühendisler daha hâlâ o dağlı kılıkklarını muhafaza ederek veyahut da -yerin suyundan ve havasından olacak- giyinişlerine zerrece ehemmiyet vermeyerek, muhitlerine has mübalağalı jestleri ve gürültülü konuşmaları ile Trabzonlu Türk müteşebbislerin veya Rus Ermenilerin işlettikleri bu “vakit öldürme” köşelerinde kendilerini belli ederler. Şu masada tek başına oturan gözleri sürmeli, beresi eğik, mantosunun havları dökük kadın, karışık sapsarı yüzü ve ruju oldukça taşmış dudaklarıyla her gelen geçene esmanı mukabilinde mevhum zevki vaat eden bir makinedir. Rusya'daki giyinişlerini bir türlü terk edemeyen daz kafalı, iri göbekli, iri kemikli Beyaz Rus tellâlları bağıra çağıra burada seyyar dükkânlarını kurar, bir fincan çay veya bir votka bardağının arkasında fazla örselenmekten yağlanmış defterlere rakamlar döker, arada sırada da Rusçada galiba evet manasına gelen ve daha ziyade leyleklerin gagalarıyla yaptıkları sesi andıran tak taklarıyla birbirini mat etmeye uğraşırlar.

Trabzonlu Türk müteşebbislerin işlettiği gazinoda ise her akşam radyo ziyafeti vardır ve hoparlör, patronun keyifli olduğu veyahut da memleket iştihakını beslediği zamanlarda, Türk musikisini yayınlamaktan geri kalmaz.

*

Tahran delikanlısı ile ecnebi kolonisinin sık sık koştugu eğlence yerleri üç tanedir: Astara, Kafe Pars ve Kafe Kanari... Astara'ya Tahran'ın Garden Bar'ı diyebilirsek, Kafe Pars'a, Maksimi, Kanariye'ye de Roz Nuari asını takabiliriz. Maskeli, maskesiz balolar, düğün eğlenceleri hep buralarda olur. Pars ve Astara'da, her yerde olduğu gibi smokinli İngilizler, deryadil Fransız ahbaplar ve her iki eldivenini de elinden çıkarmayı bir etiket bilgisizliği addeden, favurili, kaytan bıyıklı (isterseniz Klark Gabl, Adolf Menju bıyıklı da diyebilirsiniz) İranlı delikanlılar ve bayanlar bulunur. Gece yarısından sonra da İstanbul'un defettiği Beyrut, Bağdat'ın göre göre bıktığı, kanıksadığı yılan vücutlu, bütün cazibelerini ölü sırtmaları ile çıplaklıklarında toplayan artistler varyete numaraları yaparlar. Kanari barı tam manasıyla bir bardır ve sahibi de Paris'e mühendislik tahsiline giden, lâkin istidadını gece salonlarında harcayan ve memleketine, valizinde kabarelerde, hususî müesseselerde (!) öğrendiği ilimlerin (!) diplomaları ile apaş dansları profesörü olarak dönen bir İranlı gençtir.

Orta tabaka ve amele kısmı buralara gelmez. O daha ziyade ruhunu Kafkaslı çengilerin millî rakslarını, İstanbul'da gördüğünüz Kafkaslı müzisyenlerin çaldığı musikiyi arar ve bunu da “Lâle”, “Beynelmilel” gibi barlarda bulur. Buralarda tam manasıyla ve her şeyde

demokratlık hüküm sürer. Elbise itinası yoktur. Oturma tekellüf, kaidesi yoktur. Yüzlerce ağzın savurduğu tütün dumanları, içki, kuyruk yağı, kebab, soğan kokuları içinde, ahlâk hocalarını hiddetlerinden kudurtacak lâübalilikle, felekten bir gece olan “ehli diller” bir saatlik veya bir gecelik dildadeleriyle şakalaşır, dans eder, içer, içer. Bu yanda da Kafkaslı rakkaseler göbeklerini çalkalayarak, göğüslerini titreterek, sanki boğazlanıyormuş gibi sesler çıkararak hünerlerini gösterir, kendilerine vurulmuş olan “meftunlarını” bir kat daha mest ederler. Ve zurnasını çalan delikanlı, tarını inleyen ezelden hassas tarzen; dümbeleşini gümlen şen ve şakrak tip ve nihayet tef’inin monoton ahengi ile oynak, kıvrak:

Hıyabana su dökmüşem

Yar gelende toz olmasın

Ey vay dinme dinme,

Yar dinme dine...

Şarkısını okuyan kart sesli hânende bu Baküs âlemini bir kat daha şenlendirirler.

*

İranlı, yaratılıştan musiki ve şair âşığdır. Arabasını sürer, davarını güder, duvarını örerken ya Sadi'den, Hafız'dan makamla beyitler okur veyahut da işinin temposuna ayak uydurarak şarkı söyler. İranlının şarkısında engin bir melâl, keder vardır. Onun için de bütün melodiler hüznü, sözler hicranlıdır. Bana anlattıklarına göre, ilk İran musikisi hiç de böyle mersiye tarzında değilmiş. Ve daha ziyade neş'e motifleri süslü imiş. Arap istilâsı ile İran'ın birçok asil ve güzel adetleri mahvolmuş. İran musikisine de karanlık ve uçsuz bucaksız çölün ıssızlığından doğan, kederli hisler karışmış.

İran musikisinin tipik ve orijinal ifade aleti tardır. Hiç benzememekle beraber, âdeta udu andırır. Meclis kurulur kurulmaz, tarzenler, tarlarını inleter, feryat ettirirken, dinleyenlerin yüzünde âdeta derin huşu izleri belirir. Delikanlılar mehtaplı gecelerde, kırlara açılarak, ufukta ayın yaratıldığı buğulu, sisli ışık oyunlarından coşarak şarkı söyler, saatlerce tarlarını çalar, çalarlar.

Sazsız bir meclis, kıvamına gelmiş sayılmaz. Tara bazen de ya bir keman veya darbuka, dümbelek refakat eder. Darbuka, monoton lâkin sıkmayan ahengiyle tempo tutar.

Tarın hakkıyla zevkine varabilmek için onu Şehnazî veya Vezirî gibi üstatlardan dinlemeli. Bu insan yapısı âlet onların elinde sadece ahenk, feryat ve bütün bir iştihak sembolü halinde yükseliyor. Notalar vücuda getirerek İran musikisine pek büyük hizmetler eden Vezirî, bu musikide neşe motiflerinin bulunmasına dikkat ediyor, bunun için de Avrupa tekniğinden istifade ediyor. Hususî konservatuvarında bir orkestra meydana getirdiği gibi yeni İran'ın karakteristiğini billûrlandıracak hakikî musikinin temellerini de atmaktadır.

İran'ın meşhur spor mabetleri: Zurhaneler

Bir cuma günü Tahran sokaklarında gezenler neler görür?

Geçen yazımda size Tahran'ın gece hayatından bahsetmiştim. Bu sefer de cuma eğlencelerini anlatmaya çalışacağım. İran'ın resmî tatil günü cumadır. Bununla beraber bu tatil işini pazara çevirmeyi isteyenler de az değil ama bu temenninin bana oldukça uzak bir hayal şeklinde görüldüğünü şimdilik izninizle ilâve edeyim. Esnafın ne cuması ne de pazarı vardır. Her gün, her saat çalışır. Bayramda çalışır, seyranda çalışır. Yalnız resmî tatillerde Muharrem gibi matem günlerinde dükkânlarını kapar. Onun için Tahran'ın ana caddelerinden veya yan sokaklarından birinden geçseniz, kâh sönük bir elektrik ampulünün altında veya kör bir lambanın karşısında elbisesini diken terziye, bekâr çamaşırlarını ütöleyen ütücüye (burada profesyonel çamaşır yıkayıcılarla ütücüler pek çok) işini tamamlayan kunduracıya rastlayabilirsiniz. Bunlar sigaralarını tütürerek gecenin uzayan sessizliği içinde kim bilir saat kaç kadar çalışırlar. Cuma'nın diğer günlerden farkı şudur: O gün yalnız resmi idareler kapalıdır ve Lâlezar, Firdevs, İstanbul gibi hıyanetlerle şehirden otomobil ile yarım saat ötede Yolhek, Tecriş ve Derbend gibi Şimran dağlarının eteğine yaslanmış yazlık köyler eğlenmek isteyen, felekten kâm almayı dileyen kadın, erkek, çoluk çocukla dolup boşalır.

*

Açık havadan, nazlı nazlı akan suyun tatlı âhengine kendisini kaptırarak galyanını (nar-gile) kıkırdatmaktan hoşlanmayanlar ise bütün kahramanı bir kişiden ibaret olan ve portatif bir tiyatro sahnesi haline sokulan kahvede seyircilerinin kalbinde cesaret, hamaset hislerini coşturarak, söz ve jestleriyle tiplerini hayrete şayan bir ustalıkla canlandıran, anlattığı şehname menkıbesinin kâh Rüstemi, Efresyabı, kâh Feridunu kılığına giren Naggal'ı dinlerler.

Naggal, ayağında beyaz give (İran'a mahsus, altı ham kösele veya kaynatılmış paçavra-dan, üstü de iplik veya ipekten yapılma gayet rahat bir nevi ayakkabıdır. Terlik yerine de giyilebilir) üzerinde siyah setre, sağ elinde mutlaka ince bir baston veya şemsiye, öbür elinde çarşaf kadar bir mendil, daracık portatif sahnesinde demir parmaklıklı kafesinden sabırsızlanan aslanlar gibi soluya soluya dolaşarak hikâyelerini anlatırken seyirciler çaylarını içer, çubuklarını tütürür, arada sırada da afyonunu patlatırlar... Bu da başka bir dünyadır.

*

Eski bir medeniyetin kurucusu olan İran ziyadesiyle ehemmiyet verdiği sanat ve kültürün yanı başında spora da büyük bir yer ayırmıştı. Her büyük Şark milleti gibi ülkesinin coğrafi vaziyetinden de istifade eden İran, avcılığı, biniciliği benimsemiş, polo oyununu icat etmiş, hokeyi yaratmış, güreşi sevmiş, o kadar ki günlerce süren iddialı maçlar yaptırmış, hülâsa bazuya, kuvvete akla ve hünere dayanan oyunları engin bir sevgi ile karşılamıştı. Arap istilâsından sonra halkın fikrini çelen ve onları daha ziyade taassubun karanlık yoluna sürükleyen Ahund (harabeler), daima dipdiri bir gençlik yaratan sporu en büyük düşman olarak telâkki etmişler, var kuvvetleriyle bu hissi yıkmaya, söndürmeye çalışmışlar ve eseflerle söylemek lazımdır ki muvaffak da olmuşlardır. Bununla beraber, bir yandan cahil halkı tahrik etmek, diğer taraftan da kendi nüfuzlarını arttırmak için onları heyecana sevk edecek, cezbelendirecek motifler bulmakta, yaratmakta gecikmemişler ve Muharrem gibi matem ayinlerinde, hareketi, dinî bir mahiyete bürüyerek

zincirle dövünmeyi, kama ile baş yarmayı ortaya atmışlardır. Ve sözde imanı bütün delikanlılar sevgililerine hoş görünmek, caka satmak için daha fazlasıyla da her zaman var olan “ibnilvakit”lerde göz boyamak, külah kapmak sevdasıyla ahundların bu mel’anetine kurban gitmişlerdir. Bin-netice Pehlevî idaresine kadar hakikî spor günden güne asıl manasını, hakikî hüviyetini kaybetmiş, bazı profesyonel cambazların, sirk oyuncularının elinde geçinme vasıtası şeklini almıştı. Bununla beraber köşede bucakta kalmış, hakikî sporun hakikî âşıkları ara sıra toplanıyor, sırf zevkleri için kuvvet hünerleri gösteriyor, güreş yapıyor sessiz sedasız çekilip gidiyorlardı. Yavaş yavaş gayri resmî teşekküller halini alan bu toplantılara Zurhane ismi verildi. Zur, Farsçada kuvvet manasına gelir. Zurhane de tabiatıyla kuvvet evi, kuvvet yurdu demektir, değil mi?

*

İşte spor amatörleri, kuvvet oyunu sevenler cumaları bu Zurhanelerde geçirirler...

Yukarıda anlatmaya çalıştığım sebeplerden dolayı, yani vücut bulduğu devrin sosyal ve psikolojik akidelerinden dolayı Zurhane’de dinî bir hava eser, derin bir mabet sessizliği hüküm sürer. Aziz okuyucular, merakınızı yenmek isterseniz, lütfen benimle birlikte işte kapısında bulunduğumuz şu Zurhane’den içeriye girelim:

Koridor biraz uzuncadır. Loştur da... Ehemmiyeti yok. Bir rutubet kokusu burnunuza mu çarptı? Zarar vermez. Hatırlayınız ki burası bir zir-i zemine çıkar. Zir-i zemin, baylarım... İran halkını, Tahran yazının o müthiş sıcaklarından koruyan, serinliğe kavuşturan bir dünya cennetidir. Ve evlerin en alt katıdır. Yazın oraya hasırlar döşenir, döşekler atılır ve Şimran’da bağları olmayanlar; yazları, gündüzleri burada geçirir, geceleri de Diyarbakır evlerinin samları gibi dümdüz olan damlarında yatarlar.

Binaenaleyh bu rutubet kokusu zarar vermez demekte haklıyım, sanırım. Kulağımıza muttarit, sarsan, tartaklayan, adeta bir mitralyözün çıkardığı sese benzeyen bir ses çarptı değil mi? Yanılmıyorsunuz. Yalnız bu ne bir mitralyöz ne de meşhur orta oyunundaki pişekârın iskemleye vurduğu mahut şakşağı değildir. Değildir de nedir mi? İşte Zurhane’nin asıl cümle kapısındaız. Buyurunuz... Manzarada bir fevkaladelik yok değil mi? Ortada büyük ve dört köşe, bir havuz. Amma susuz bir havuz. Havuzun etrafı yüksek setlerle çevrilmiş ve sanki bir kahvede imişiz gibi masalar, peykeler, iskemleler. Ve bu peykelere, iskemlelere oturmuş her renkten, yaştan insanlar... Mektep talebesi, askerler zabitler, yaşlı, başlı, kıranta, göbekli, kalantorlar... Esnaf takımı, bu Zurhane öyle bir yer ki burada sınıfın esamisi okunmaz. Masalara mı bakıyorsunuz? Evet, bu da bir âdettir. Masaların üzerinde mevsim yemişleri, pasta, fındık, fıstık, kuru üzüm, kurabiye var.

Kapıdan girerken, sol tarafta ve oldukça yüksek bir yerde oturan şu oldukça zayıf, esmer, lâkin yağız delikanlıya dikkat ediniz. Dirseğini dayadığı darbukasına bakınız. İşte buraya gelirken, kulağımıza çalınan o muttarit, tartaklayan sesi, gerilmiş ceylan derisinden çıkaran bu adamdır. Ve bunu da bütün merasim esnasında hiç durmamacasına, nefes almamacasına iki elin parmaklarıyla bazen yavaş bazen de cezbesinden coşarcasına kudurmuşçasına çalar, çalar, spor ayinine iştirak eden bütün sporcuların ritmik hareketlerine tek başına, bir bando mızıkası gibi tempo tutar, makamla, ahenkle Firdevsi’nin şiirlerinden okur ve darbukasını güm güm öttürür. Sporcular da bu tempo ile mevzun hareketlerde bulunurlar.

“Çenin gaft Rostem...”

İşte Zurhane’nin ruhî, nâzımı olan bir tempocu, böyle diyerek spor âyininini açtı. Bakınız

ne kadar da yanık ve davudî bir sesle okuyor. Bu ses terbiye görmüş bir sestir. Ve İran musikisinin bütün hususiyetlerini taşımaktadır. İşte köşede soyunan şu delikanlı, bu orta yaşlı adam, öteki genç havuza doğru ilerlediler. Ayakları çıplaktır. Bellerinden yukarıda da çıplak veyahut da birer gömlek var sırtlarında... Bazularına, baştan başa adale olan vücutlarına bakınız. Kollarında, göğüslerinde dövme işaretleri de var... Havuza girdiler. 10-12 kişi kadar görünüyorlar. Çevrelendiler. El, ense yapıyorlar. Ortaya reisleri geçti. Tempocuların makamla okuduğu şarkı ile darbukanın temposuna ayak uydurarak, gayet çabuk, çalâk ve yumuşak hareketlerle öne arkaya sıçrayarak gidip geliyorlar ve arada sırada da reis bir salâvat çeviriyor. Darbukacı bu hareketleri takip ediyor. Ellerinin hareketleri çabuklaştı, şiddetlendi. Şimdi, havuzda nümâyîş gösteren takımın âzasından biri tıpkı bale oyuncularından biri gibi ortada yalnız bir ayağının parmak uçlarına, darbukanın temposuyla ellerini göğsüne kavuşturmuş dönüyor, dönüyor. Bunu bir ikincisi, bir üçüncüsü takip etti. Sonunda reis de aynı oyunu gösterip hepsi birer salâvat çeviriyor, sonra peştamallarının ucuyla terlerini silerek meydana çekildiler. Seyircilerde ne bir hareket ne bir alkış. Mabet sessizliği ve huşuu var, bu Zurbane'de...

*

Darbukacı başka bir ahenk tutturdu. Şu omuzları oldukça dar fakat kolları iri lobut gibi müheykel delikanlının tüy gibi kaldırdığı şeye kebbade derler. Kalın ve yay gibi eğri bir demir geçirilmiş olan demir parçalarından vücuda getirilmiş olan bu kuvvet deneme âletini taş üzerinden, kollar havada olarak sağ elden sol ele geçirmek ve bu işi tempo ile yapmak oldukça bir hüner işidir.

Şimdi sıra lobutçuların... Her biri belki 7 kilo olan lobutları kıvrayan eller, sessiz sedasız, gene kendilerini darbukanın ahengine vererek onları çeviriyor, döndürüyor.

Nihayet müteakit pehlivanların gösteriş güreşleri başlıyor. Bakınız şu iri göbekli, yaşlı ve âdeta soluya soluya, peştamalı tutunarak havuza inen ihtiyara vaktiyle "Kurt boğan kasap" derlermiş. Şimdi sırf amatör gençleri teşvik için er meydanına çıkıyor ve onlara, gene eski bir pehlivanla alaturka güreşin ince oyunlarını gösteriyor. Zevkle seyrediyorsunuz, değil mi?

*

Spor âyini nihayete ermiştir. Koca pehlivan bütün seyircileri salâvat çevirmeye ve sporda çalışanları, bu uğurda ölenleri hayır ile yâd etmeye davet ediyor. Mensupları, iş gücü sahibi ve sırf spor zevki için buraya koşan insanlar olan Zurhane'den bilmem hoşlandınız mı?

İran kadınının dünkü ve bugünkü mevkii

Rıza Şah büyük inkılâbını yapmadan evvel kadınlar süsten ibaret bir mevcudiyet addedilir, vakitlerini mezarlık âlemlerinde geçirirler ve kocalarından dayak yerlerdi, bugün ise erkeğin yanındaki şerefli mevkilerine ulaşmış bulunuyorlar.

Çok değil, daha geçen seneye kadar Tahran hıyabanlarını, Tebriz, İsfahan, Reşt sokaklarını, pazarlarını, eğlence yerlerini, bir kelime ile İran'ın dört bucağını, penguen kuşlarını andıran, yürüyen, hareket eden siyah hayaller doldururdu. Bu hayaletler, sanki evvelâ geç kalmış insanlar gibi kendilerine has bir titizlikle yürür, hayır koşarlar, önlerine çıkan herhangi bir maniayı devirmek istermişçesine uçar giderlerdi. Simsiyah, ya

ağır bir ipekli veya satenden çıkarılmış ve bir parça kumaştan vucuda getirilmiş, nden giyilen ve arkadan başa örtülen çarşafları; alınlarının üzerinden muvazi bir surette tutturulmuş at kılından peeleriyle dolaşırlardı. Bunlar matem ve esaret sembolü olan İnan kadınlarıydı.

Kadını her sahada erkeğin yanı başından ayıran garip, garip olduğu kadar da korkunç zihniyet, onu dışarıda böyle bağlarla bağlarken gene aynı mel'un hisle içeride, yuvada da rahat bırakmamış, gayet hesaplı bir taktikle sosyeteden ayırmıştı. Birun-Enderun (harem-selamlık) işte bu siyasetin meyvesiydi. Daha dört yaşından ador örtünmeye, en yakınlarına bile böyle çıkmaya alışan, daha fecii mecbur olan İnan kadını kelimenin tam manasıyla asırlarca boyunduruk altında inledi, tufeyli olarak yetişti.

*

Köylü kadınları renkli çarşaflar giyerlerdi. Göçebe kadınları ise çarşafa ehemmiyet vermezdi. Güneş ve yağmura karşı başı ve yüzü açık meydan okur; 12 peşli alacalı bulaçalı basma entarisi ile çöllerde dolaşır, ineğini sağar, davarını güder, çadırını kurar, her zaman, her yerde erinin yanı başında bulunurdu.

Münevver Tahran kadını çarşaftan kurtulmak için yıllarca uğraştı, cemiyetler kurdu, hkmete araziler yağdırdı. Çarşafı uygunsuz işlerine alet eden ve hiç şüphe yok ki daha fazla Birun-Enderun siyasetinin kurbanı olan kadınlara ise onu en başta gelen koruyucu bir vasıta olarak kullandılar. Ve yüzünü sımsıkı örten kadın daima tadına bakılması mubah bir lokma, erişilmesi kolay bir hedef oldu. Hareket serbestliğini muhafaza eden, mtecessislerin merakı olmaktan sıkılan, çekinenler ise yüzlerini açmakta tereddüt etmezlerdi. şirazlı kadınlara yaratılıştan açık fikirli, delişmen olduklarından pee bile takmazlar. Buşırlılar ise dar zihniyetli muhitlerine uyararak gözlerini bile kaparlardı.

*

Sosyeteden uzak kalan çarşaflı kadın kendi leminde yaşamak, eğlenmek mecburiyetinde idi. Haftanın muayyen günlerinde ekseriya perşembe veya cuma günleri mezarlıklara seyrana giderlerdi. Sinemaya ayak atamayan, gazinoya giremeyen kadın bu seyranlardan pek hoşlanırdı. Erkekleri kahvelerin afyonlu, dumanlı havasını yuta yuta keyif atarken onlar gene ahundların mel'ane tiyle vucuda gelen mersiye manisi ile bu mezarlıklarda, Alabanın feci hikâyelerini dinleye dinleye ağlar, yırtınıracasına, dvnrcesine ağlar, sonra da keyifli keyifli kaynayan semaverin etrafında çevrelenerek çayını içer, dedikodusunu zevkle yapardı. Bu mezarlıklar türlü türlü satıcıları ile âdeta panayır yerlerini andırırdı. Ve gene burada fahişeler, en büyük volilerini vururlardı. Din ve kederli, matemli dekor içinde etini, yalancı aşkını satan bu zevk erbabı simsiyah çarşaflarının içinde türlü türlü hastalıkları zavallı erkeklere aşılayan başlıca felket unsuru idiler.

*

Aşağı tabakanın çarşaflı kadını en fazla, orta sınıf nispeten daha az, en yüksek tabakanın ki ise pek nadir olarak dayak verdi. Ve dayak atma da erkeğin tabii bir hakkı idi. Gene aynı mel'un zihniyetin siyasetiyle kadını, dışarıdaki gözlerden saklamak ve bu suretle tabii cemiyet içinde bir anormallik yaratmak için yükseltelen duvarlar arkasında iki cins arşafly kadın vardı. Zengin ve fakir... Fakir kadın mütemadiyen çalışmak mecburiyetinde idi.

Zengin kadın ise yapacak bir işi yoktu. Sedirine uzanır. Aynada güzelliğine hayran hayran bakar, spor nedir bilmez ve gününü ya yatmak veyahut da abur cubur yemekle geçirirdi. Nadiren mutfağa girer ve erinin sevdiği bir şeyi kendi eliyle hazırlardı.

*

Çarşafli kadın okumazdı, okuyamazdı. Ya hususî mektebe bir müddet gider veyahut da sözde evde tahsil görürdü. Bu zihniyet o kadar yayılmış ve umumî efkâra da yer etmişti ki zamanın dar kafalı nazırlarından biri, tahsil kadın için muzırdır, diyecek kadar ileriye varmıştı. Zengin kızı biraz piyano, biraz keman, en fazla tar çalmasını öğrendi mi, biraz da brode işleri yapmasını becerdi mi tahsilini bitirmiş sayılırdı. Fakir kızın nasibi ise oyun oynamak, hizmet görmektir.

*

İran'ın kurtarıcısı Rıza Şah Pehlevî işbaşına geldiği günden beri ileriye projektörleyen gözleri ile bu durumu görüyor ve kadını asırlarca çektiği ıstıraptan kurtaracak, ona yepyeni bir yaşama çığırını açacak tedbirleri hazırlıyordu. Erkeğin yanı başında kadının da pek mühim yeri ve rolü olduğuna inanan Şehinşah, her fırsatta, her vesilede bu inancını öne sürüyor ve kadınların tahsil hayatına atılmalarını, iş bölümünde erkeklerle ortaklık etmelerini söylüyordu.

İlk önce kızların mektebe çarşafsız gitmeleri emredildi. Bankalarda kadınların da çalışabileceklerini, Tahran'da Bank-ı Millî'ye 12 tane kadın memur alınmakla meydana konuldu. Yavaş yavaş suvareler, çaylar, tertip olunmaya başlandı. Âlâ-hazre-i hümayunun, şimdi biri sadrazam Mahmut Cemin, diğeri de İran eşrafından Kıvamın oğlu ile nikâhlanan iki kerimesi çarşafsız olarak Siruran caddelerinde görüldü. Mekteplerde kız izcilik teşkilâtı kuruldu. Ve nihayet 17 Deymah 1315'da (7 Kânunusani 1936) radikal çarşaf inkılâbı ile İran kadını çarşafı attı. Tufeylîlikten, esaretten kurtuldu ve erkeğinin yanı başında yer aldı.

*

Çok değil, daha bir yıldır ki çarşafsız İran kadını muhitinde dev adımlarıyla ilerleyen ve kendisini yeni durumunun icaplarına bütün kıvraklığı, becerikliliği ile uyduran bir varlık oldu. Kuaförüne, makyajına ve elbisesine itina eden çarşafsız İran kadınının yüzünden Tahran hıyabanlarında sayısız berber, şapka satan mağazalar açıldı ve bu hengâmede gene Beni İsrail dostlarımızın cepleri doldu.

Daha dün şapkayı garip bir nesne olarak tanıyan bugünkü İranlı, bilhassa Tahran kadını, en son modaları, günü gününe takip ediyor. En pahalı kumaşları giyiyor, pahalı çoraplara para vermekten çekinmiyor. Rujunu eksik etmiyor. Berberin randevusuna (kadının söz verdiği saatte gelmesi imkânsız olmakla beraber) dakikası, dakikasına gidiyor.

Geçen mektuplarımdan birinde de yazdığım gibi kadın eşyası satan mağazaların bulunduğu Lâlezar caddesi her gün muhakkak surette öteden beri arayan, elinde paketlerle doroşkeye neşeli neşeli atlayan Hanomlarla (bayanlarla) dolar. Ve bu görülmeye değer bir âlemdir. Süsüne meclûp, sosyete kadınının âlemidir.

Bugünkü İran kadını, aynı zamanda çalışan, evine bakan, kültürüyle uğraşan kadındır. Bankalara, şirketlere gidiniz. Yazı makinelerinin sesini dinleyiniz. Bunları nazik kadın ellerinin çıkardığını anlarsınız. Şu şirketin en ağır hesap işlerini, işte kolunda evrak çantası öğle paydosuna çıkan genç kız görüyor. Bu mavi üniformalı genç kız, izci ve kadın spor teşkilâtının revidir. İleride sade giyinişli, beyaz düğmeli bayanlar muhtelif mekteplerin hocalarıdır. Maarif nezaretinden dönen bu bayan ise daha geçenlerde Londra'da edebiyat doktorasını yapmış olan ilk İranlı bayandır.

*

Yolda, arabada, otomobilde, sinemada, bir kelime ile cemiyetin her köşesinde erkekle beraber olan ve hakiki yerini bulan İran kadınının konuşması, ruha dolan, bütün varlığı saran, tatlı tatlı, akıcı bir musikidir. Kendine has jestler ve mevzunun ehemmiyetine göre yükselen, alçalan tonuyla İran kadını öyle neşeli, öyle heyecanla konuşur ki ihtiyarsız kulak misafiri olur ve onların ne Arap'ın boğazdan çıkan sadasını ne Avrupalının dudak ucundan mırıldanmasını andırmayan bambaşka ahenkli, güzel seslerine kapılırsınız. Çoğunun sesi davudidir. Onun içindir ki en meşhur kadın okuyucularından Mülûk ve Kameilmülûk, Zehra Siyah âdetâ kalınca lâkin müessir sesleriyle bütün İran halkını kendilerine bağlamışlardır, diyebilirim.

Çarşafı atan, kılığını, kafasını değiştiren, Avrupalılaştıran, evinin, yuvasının hakikî manasını kavrayan bugünkü İran kadını yalnız yürümesini değiştirmemiştir. Umumiyet itibarıyla kalın baldırlarının adelerine şişire şişire gene acele yürür, sanki ulaşacağı uğrağa geç kalmış insanlar gibi koşar. Bu hususta İstanbul kadını, İranlı hemşerilerinin yanında yaya kalır dersem suç mu işlemiş olurum, bilmem?

*

Dünkü İran kadını nasıl matem, esaretin, tufeylîliğin sembolü idiyse, bugünkü İran kadını da lideri Şehinşah Pehlevî'nin irşadıyla hür olarak yaşama zevkini tadan varlığın, erkeği ile aynı mevki ve çapta olmanın ve nihayet hakikî cemiyet terakkisinin öz motifidir. (24-4-1937, Tahran)

İran'ın en büyük, en modern matbaasıyla gazetelerini kuran adam

Şahsî teşebbüsün canlı bir numunesi olan, ufaktan başlayarak, günden güne artan tecrübelerine, istidadını, kabiliyetini ekleye ekleye, bugün değil yalnız Tahran'ın bütün İran'ın en büyük, en modern matbaasını kuran, en çok okunan gazetesini çıkaran, gazeteci ve Tahran meb'usu Akay Mesudi ile karışı karşıyayım.

İkbal basamaklarında yükseldikçe, tevazuunu bir kat daha çoğaltan, muvaffakiyetin verdiği baş dönmesiyle ne oldum delisi olmayan, şu ortadan uzunca boylu, gür siyah saçlı, içlerinden zekâ, mahviyet fışkıran kahve renkli gözlü Akay Mesudi'yi, Türk matbuatı ve gazetecileri iyi tanır. Şehinşah Pehlevî'nin İstanbul'u ziyaretleri esnasında, bütün İran gazetelerinin mümessilliğini yapan bu çekirdekten yetişme gazetecinin şerefine Park otelinde verilen ziyafette topladığı sempati, kazandığı sıcak sevgi alelâde bir

nezaketin tahassüsleri, ifadesi olmaktan çok uzaktı ve uzaktır. Hatırlıyorum: Asım Us, onun şahsında, bütün İran matbuatını selâmlarken, ona da Türk gazetecilerinin duyduğu samimiyeti ve yakınlığı en güzel kelimelerle anlatmıştı. Şirket halinde kurduğu ve İran ülkesine Ticaret Odası Mecmuası, sabah ve akşam çıkan İttılaat ve Journal de Tehran ile her gün her ay aksamadan dünyanın dört bir bucağına, siyasî, iktisadî, ilmî haberler sunan matbaasının en üst katındaki çalışma odasında bu değerli gazetecinin bana sunduğu çayı yudumluyorum.

Çok yerinde bir temenni

Yüzünden bir an için bile olsun eksik etmediği tebessümle ve ikide birden çalan telefona cevap vermeye çalışma arasında;

- E, Hoyi, diyor. İstanbul'da arkadaşlar ne âlemde? Ve ilâve ediyor:
- Ben Türk ve İran matbuatı arasında daha sıkı daha kuvvetli ve bir bağ olmasını diliyorum. Öyle bir bağ ki, okurlara her iki ülkenin bütün haberlerini versin. Bu suretle kardeşlik, dostluk hislerini bir kat daha perçinlemiş, kaynatmış oluruz, değil mi?

Bir gazetecinin tercüme-i hali

Onu tasdik ediyor ve soruyorum:

- Gazeteci olmak nereden aklınıza geldi?

İttılaat müdürünün yüzündeki hatlar geriliyor, gözleri dalıyor. Belli ki, eski günlerini hatırlıyor, aradığını bulmaktan doğan bir sevinçle gülümsüyor ve anlatmaya başlıyor:

- Bu iptila bende nasıl ve ne zaman başladı, kat'iyetle söyleyemem. Yalnız şurası muhakkaktı ki, matbaacılık alemine karşı derin bir iştiyak duyuyordum. 1299 kudetasından (1920) yani Şehinşah Pehlevî'nin iş başına gelmesinden sonra idi ki, İttılaat adıyla bir ajans idaresi kurdum. İçeriden ve dışarıdan topladığım haberleri o zamanki gazetelere satıyordum. Bit-tabii bu idare, şahsi ve ticari mahiyette idi. Hiçbir resmî unvanı ve sıfatı yoktu. Lâkin bu beni tatmin etmiyordu. Bizzat kendimin organize edebildiğim bir neşir vasıtam olmasını, böylelikle gazeteler arasında "mutavassıtlık" rolünden tamamıyla uzaklaşmayı istiyordum. Buna da iki sene sonra muvaffak olarak, yani bugünkü İttılaat gazetesinin imtiyazını aldım.

- Gazetenizin mesleği, veçhesi ne idi?

Kendi kendimin yetiştirmesi (self made man) olan Tahran meb'usu, yaptıklarına, yürüdüğü inkılâp yolunda ehemmiyetli adımlar attığına inanan bir insanın kalp rahatlığı ile cevap veriyor:

- İttılaat gazetesinin meslekî veçhesini tayin etmek lazım gelirse, hiç düşünmeden ve tereddüt etmeden, o inkılâbın çocuğu, yetiştirmesi ve ülkenin terakkisinin bir aynasıdır, sahifelerinde her sahadaki ilerlemenin bütün safahatını canlandırdığı bir organdır, diyebilirim. İttılaat, Alâ Hazreti hümayunun iş başında buldukları zaman doğdu, ilk öncel-

eri bu gazeteyi tek bir yaprak şeklinde çıkarıyorduk ve günde altı yüz nüsha basıyorduk. Gazetem memleketin maarifi ve terakkisi ile omuz omuza ilerleyerek bir yapraktan sekiz sahifeye kadar çıktı. Ben Ittılaatı akşam gazetesi olarak düşünmüştüm ve 11 senedir de hiç aksamadan bir akşam gazetesi olarak neşrettim. Şimdi gördüğünüz gibi bir de dört sahifelik bir sabah gazetesi çıkarıyorum. Şu noktaya bilhassa dikkatinizi çekerim ki, sabah nüshamla, akşam sayım arasında -bit-tabii münderecat itibarıyla- tam manasıyla bir ayrılık vardır. Daha açık bir ifade ile sabah ve akşam gazetelerini sanki ayrı birer Ittılaat imişler gibi çıkarıyorum.

Hemen dilimin ucuna geldi, değerli meslektaşım soruverdim:

- Tirajınız ne kadardır, üstadım?

Memnuniyet veren bir rakam

Bay Mes'udî hiç tereddüt etmedi ve kurşun kalemle önündeki bloka birtakım hesaplar yaptıktan sonra:

- Bu bir meslek sırrıdır. Lâkin sizden gizleyemem. Sabah ve akşam nüshalarıyla birlikte günde 32,000 basıyor ve satıyoruz, dedi. Ve ilâve etti: Sabah nüshalarının tirajı 12,000'i buldu.

Gece mekteplerinin rolü

Daha bir aylık ömrü olan ve İran gibi nispeten gazete sürümünün fazla olmadığı bir diyarda ve hele İstanbul'da bile bazı gazetelerimizin henüz yetişemedikleri bu 12,000 rakamı gözlerimde şaşkınlık ışıkları yaratmış olmalı idi ki, değerli başmuharrir:

- Şaşırmayınız, diye devam etti. Bizim okuyucularımız yalnız İran'a münhasır değildir. Irak, Afganistan ve hele Hindistan'da birçok Farisî dili konuşan müşterilerimiz vardır. Sonra akşam sayımızı okuyanla, münderecatın tamamıyla ayrı ve kendilerine yepyeni bir çeşni vermiş olmasından ötürü sabah nüshasını da arıyorlar. Bir de abonelerimize akşam nüshasıyla birlikte sabah nüshasını da yolluyoruz. İşte bu sebeplerden dolayı size şaşırmayınız diyorum. Bir nokta daha; geçen yıldan beri, bütün İran'da gece mektepleri açılmıştır. Bir sene sonra da yüz bin kişi buradan mezun olacak, hiç okuma yazması olmayanların devam ettiği bu gece mekteplerinden çıkanlar, ilk iş olarak gazeteye sarılacaklardır. Bu da tabiidir. Onun için pek yakında, sabah tirajımızın daha da artacağına inanıyorum.

Hakçasına, Tahran'da çıkan gazeteler arasında en ön safı tutan, münderecat itibarıyla da günün telâkkilerine uygun bir neşir organı şeklinde günden güne ilerleyen Ittılaat gazetesi, yeni doğan ihtiyaçlar karşısında daha parlak bir istikbalin habercisidir ve sürümünün de fazlalaşacağına sahibi ile birlikte ben de inanıyorum.

İki memleket münasebetleri

Mevzu değiştiriyor ve son günlerde imzalanmış olan Türk-İran mukavelelerine geliyorum. Bay Mes'udî:

- Evet, diyor. Değerli ve sevimli şahsiyeti ile kendisini İran milletine daha ilk günden sevdiren, dostluklarını kazanmakla sevindiğim Bay Cemal Hüsnü'nün riyaset ettiği ve içinde kıymetli mesaisi nispetinde nezaketi ve cana yakınlığı ile şöhret bulan Bay Kemal Köprülü'nün de bulunduğu Türk heyeti ile İran'ın imzaladığı mukaveleler yepyeni bir çığırın esasen muhkem temellerle beslenmiş olan İran-Türk dostluğunun, kardeşliğinin bir kat daha perçinlendiğini bildiren müjdecisidirler. Elbette ki, bu mes'ut netice, iki ulu önderin irade ve idaresinin, birbirlerine karşı besledikleri sarsılmaz yakınlık ve sevginin kaynaklarından meydana geldi.

Ekonomik ve hukukî sahalarda birbirleriyle daha çok kaynaşan, bağdaşan iki memleket bu suretle ve hiç şüphe yok ki terakki şehrahında daha kuvvetli ilerleyecek, manevî bağlarla daha muhkem olacak, kardeşlik rabitaları daha fazla artacaktır. Şuna da işaret etmek isterim ki, bu arada her iki memleket matbuatının rolleri pek büyüktür. Aralarındaki rabita ne kadar genişlerse yukarıda saydığım emel ve hedeflere o nispette çabuk varırız. Bugün bile bunun eserlerini görüyoruz. Ve ben ve benim gibi bütün İranlılar, bütün bu tezahürleri memnuniyetle, meserretle takip ediyor, karşılıyoruz.

Bir yandan, bu sefer buz gibi “bidimişk” şerbetlerimizi içerken Bay Mes'udî İstanbul hatıralarını, Atatürk Türkiye'sinde gördüğü terakki ve yapıcılığı engin bir samimiyet ile anlatıyor. Bu kadar yıllık gazetecilik hayatında tatlı hatıralarını da sorduğum İranlı meslektaş, yüzünde tebessümler belirerek, Farsçasının ol lâtif ahengiyle:

- Erz mişved ki (arz olunur ki...) diye devam ediyor. En tatlı hatıram, her günün bitişiyle geriye, geçmişe bıraktığımız Pehlevî devrinin, tecellisini gördüğünüz ve gördüğüm her inkılâp hamlesi en tatlı hatıramdır. Gazetecilik hayatımın en tatlı hatırası da yüksek ve asil şefiniz “Hazreti Atatürk” ile Alâ hazreti hümayun Şehinşah Pehlevî'nin birbirlerine mülâki oldukları andır. Atatürk'ü yakından gördüğüm ve mazhar-ı iltifatı olduğum dakikaları da asla unutmam.

Tahran sayfiyelerinde hayat nasıl geçer

İlkbaharın ortalarına kadar kalabalık olan Tahran sokakları, alışmayanlara âdeta zorla vapur dumanı gözlük taktırtacak derecede parlak ve o nispette sıcak olan güneşin ufukta fazlaca durmasıyla yavaş yavaş boşalır. Etraf yeşillenmiştir. Tepelerindeki ebedî beyazlığı, karı muhafaza eden Şimran dağları, payitaht halkını sinesine çağıran bir manzara alır. Filhakika ilkbaharın ortalarına doğru, şehrin tipik bir nakil vasıtası olan bisikletler, artık hıyabanlarda görünmez ve gene bu Şimran'a giden caddelerde sıralanırlar.

Şehirde mesai saatleri de değişir. Resmî daireler, erkenden çalışmaya başlayarak, öğleye, yani saat on ikiye kadar açıktır. Âdeta dayanılmaz öğle sıcağını, zir-i zeminlerde ekseriyetle yemeği müteakip deliksiz bir uyku ile geçirenler, eğer memur iseler saat beşte, yediye kadar sürecek olan işlerinin başına gelirler. Büyük tüccar hücrelerine bir iki saat için uğrar, esnaf bile eğer dükkânları caddesinde ise öğleden sonra kapılarını büyük asma kilitlerle kilitler ve istirahat çekilir. Kapalıçarşı'da iş görenler de tatil vakitlerini peyklerinin üstüne kıvrılarak derin bir “haylûleye” dalarlar.

Her dükkânın üstüne gerilen kırmızı beyazlı tenteler, caddelere bambaşka bir hususiyet verir. O kadar ki daha o sabahki ajanı, otomobilleri -Doroşkeleri ve nihayet her renk

ve boydaki halkı ile dopdolu ve canlı caddelerde iskambil kâğıtlarından yapılmış evleri fıskırdığını sanırsınız.

*

Şehirlerde göç başlar. Şimran'ı teşkil eden ve Tahran'ın sayfiyeliği olan Tecriş ve Derbend'in insana ferahlık veren dağ silsilelerinin eteklerine yaslanan köşelerinde bağları olanlar otomobil ve otobüslerle denklerini taşırlar.

Buradaki evlerin hemen hepsi yüksek çamur duvarlarla çevrilmiştir. Sefaret binaları daha itinalı yapılmış, köşelere de beton setler çekilmiştir. İçeriye girdiğiniz her bağ birbirinin aynıdır. İki tarafı mevsim çiçekleriyle bezenmiş bir yoldan yürüyerek, arada sırada da türlü türlü yemiş ağaçlarının gölgelendirdiği patikalardan geçerek, yayvan yapılı, lâhzada gönlünüzün çektiği ve umumiyetle beyaz badanalı bir binaya rastlarsınız. Bu binanın bir hususiyeti de her tarafta açılan pencereleri olmasıdır. Şehir evlerini hatırlar ve cepherlerinin daima kibleye, güneşe müteveccih bulunduğu gözlerinizin önünde belirir. Kuru, hattâ sert iklimli Tahran'da bu her kiracının aradığı bir meziyettir. Güneş görmeyen evi -elinden geldiği kadar- tutmak istemeyen kiracı, birkaç tümen fazlasına kıyarak kibleye bakan evler arar.

İşte dört bir yanı pencere olan bu binanın içindeki mobilyalar da sadedir. Yayvan sedirler, geniş ve içine gömülür gömülmez dalacağınız koltuklar, duvar köşelerinde sizi uzanmaya davet eden kar gibi beyaz pufla yastıklar ve renkli çarşafarla, takçanın, rafların üzerinde duran hoşaf, şerbet kâseleri boy boy, insanı doyuracak renkli bardaklar, odaların dekorunu tamamlar. Duvardaki tarı görmezseniz yadırgamayınız. Her İranlı bağında muhakkak surette bu tipik ve milli saza rastlayacaksınız.

*

Enderun (haremlik) daha hâlâ baki kalmamakla beraber, Pehlevî idaresinde eski mahremiyetini kaybetmiş bulunuyor. Enderun odalarında da daha mutena, daha süslü sedirler, ipekli işlemler ve aynı rahatlık motiflerini bulursunuz.

Bağın ortasında güzel bir havuz vardır, bu havuzda günlük duşunuzu yapabilirsiniz. Şu köşede gördüğünüz, şu müheykel köpek misafirlerine karşı ne kadar mütebasbıs ise yabancılara da o derecede zalimdir.

*

Gündüzleri odalarda vakitlerini geçirenler, geceleyin, açık havada Tahran'ın o çinkoyu andıran keskin hatlı mehtabında veyahut ekseriya lekesiz, çarşaf gibi dümdüz göğü altında, ağaçlara astıkları efsunlu ışıkların gölgelendirdiği hayaletler gibi yemeklerini yer, içkilerini içer ve millî sazlarının ahengine seslerini uydururlar. Yatmak zamanı da gelince, kimi odalarına çekilir, kimi de güzel tabiatın o sade lâkin ilâhî dekoru içinde açıkta yatar.

Cuma günleri Tecriş ve Derbend'in piyasa yerleri Tahranlı halkın cıvıl cıvıl kaynaştığı yerdir. Harbiye mektebi talebeleri pırıl pırıl yanan üniformaları, küçük kasaturaları ile şehrin boğucu sıcağından kaçan kadın erkek herkes buradadır. Akın akın, grup grup bu köylerin köşe bucağına dağılır ve eğlenirler.

Daha düne kadar alelâde, izbe bir köy olan Derbend Şehinşah'ın yaptırdığı bina, otel ve parkı ile modern bir köy olmuştur. Duvarları kabartma resimlerle süslü olan otelin dik merdivenlerini aşp ta içeriye girdiniz mi, kendinizi mükellef bir salonda bulursunuz. Şehrin yerli ve ecnebi bütün elitleri burada buzlu şerbetlerini içer, dondurmalarını yer ve cazın tatlı tatlı ahenginde de döner, dönerler.

*

Otelin önünden ilerleyiniz. Yukarıya doğru uzanan ince kum döşeli yoldan yürüyünüz. İki taraftan tatlı şarılıtlarla akarak, şirin kaskatlar vücuda getiren kalın ve köpüklü bir su sütunu içinizi açar. Sırtlarda yükselen yepyeni ve hatta kübik bir beton binanın başında küçülen, lâkin yüzlerce yılın bütün rüzgârını, yağmurunu, karını yemiş olan şu küçük tahta ev, nefis bir minyatür artığı gibi gözlerinizi okşar. Kendi kendinize ihtiyarsız, “gene de çirkin düşmemiş” dersiniz.

On dakikalık bir gezintiden sonra bu yol sizi geçilmeyecek gibi görünen sarp kayalıklarla karşılaştırır. Tabiat dekoruyla bir kat daha güzelleşen kayalıkların sol tarafta gene tümsekte, size palodeler (buz, ince şehriye, şeker ve dondurmadan mürekkep bir nevi tatlı) içinde büyük buz parçalarla şerbetler, bit-tabii çaylar da sunan orta çağdan kalma bir kahve vardır.

Sarp kayalıklardan aşağıya baktınız mı, ta aşağılarda ince çam ağaçlarının güzelleştirdiği ve gümüştan bir şerit gibi kıvrılarak akan bir dağ nehrini gözleriniz kavrar.

Bu sarp kayalıklarının yanında büküle büküle ve daha yukarılara doğru uzanan yol sizi bütün halkı yirmi evi geçmeyen Peskale'ye götürür. Lâkin buraya ulaşmak için de bizim Hünkârsuyu'ndaki gibi kadife semerli ahu gözlü merkepçiklerden istifade etmek lâzımdır.

Ortadoğu ve Afrika
Araştırmacıları Derneği

Association of Researchers
On the Middle East and Africa

جمعیة دراسات الشرق الأوسط و أفریقیا

www.ordaf.org